KAZANCIZÂDE EMİN EDÎB EFENDİ (1857-1919)'NİN HAYATI VE *TUHFETÜ'L-EDÎB LİMEN ERÂDE'L-HABÎB* ADLI ESERİ

Eyyup AKDAĞ[*]

Özet

Kazancızâde Emin Edîb Efendi, Sivas'ta yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin son dönemine şâhit olmuş Nakşî şeyhidir. Müntesip olduğu Kazancızâde âilesinin kökleri Buhara'ya dayanmaktadır. Farsça öğretmenliği, hukuk üyeliği ve milletvekilliği olmak üzere bazı resmî görevlerde bulunmuştur. *Tuhfetü'l-Edîb Limen Erâde'l-Habîb* adlı eseri telif eden Emin Edîb Efendi bu eserinde insân-ı kâmil, hakîkat-i Muhammediyye, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e vâsıl olmak ve şemâil-i şerîfi konu edinmiştir. Bu eser Ankara Milli Kütüphanesi'nde el yazması olarak muhafaza edilmektedir. Kaleme aldığımız bu makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Emin Edîb Efendi'nin hayatı kısa olarak konu edilecektir. İkinci bölümde ise *Tuhfetü'l-Edîb Limen Erâde'l-Habîb* adlı eserin transkripsiyonu verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kazancızâde Emin Edîb, Tuhfetü'l-Edîb, Tasavvuf, Nakşibendî.

THE LIFE OF KAZANCIZÂDE EMİN EDÎB EFENDİ (1857-1919) AND HIS WORK "*TUHFETÜ'L-EDÎB LİMEN ERÂDE'L-HABÎB*"

[*] Cumhuriyet Ünv. Sosoyal Bilimler Enstitüsü Tasavvuf Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

Abstract

Kazancızâde Emin Edîb Efendi is a Naqshi Sheikh, who grew up in Sivas and witnessed the late period of the Ottoman State. He was linked to the Kazancızâde family which came from Bukhara city. He served as a Persian teacher, lawyer and member of the Ottoman Parlament. He wrote his work *Tuhfetü'l-Edîb Limen Erâde'l-Habîb* to address the topics included insân-ı kâmil - human perfection, hakikat-i Muhammediyye - the truths of Muhammediyye, reaching Hz. Muhammad (PBUH) and (Shamil-i Shareef) the quality of the Holy Prophet Mohamed. The book is preserved as manuscripts in the National Library of Ankara. This article consists of two parts. The first parts addresses Emin Edîb Efendi's life briefly and the second part presents the transcription of the work respectively.

Key Words: Kazancızâde Emin Edîb, Tuhfetü'l-Edîb, Sufism, Naqshbandi.

1. Kazancızâde Emin Edîb Efendi (1857-1919)'nin Hayatı

Kaynaklarda Emin Edîb Efendi'nin doğum tarihi olarak farklı tarihler zikredilmektedir.[1] Babası Osman Efendi'nin kendi yazdığı Kur'ân-ı Kerim nüshasının kenarına düştüğü nottan Emin Edîb Efendi'nin doğum tarihi hicrî 1274, miladî ise 1857 olduğu anlaşılmaktadır.[2]

Emin Edîb Efendi Sivas merkez Alibaba Mahallesi'nin Kazancılar Sokağı'nda bulunan baba evinde doğmuştur.[3] Emin Edip Efendi'nin

[1] Bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1988, c. 4, s. 2131; Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2008, c. 5, s. 102; Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Şairleri*, Kâmil Matbaası, Sivas 1948, s.195; İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, c.1, s. 284; Ahmet Necip Günaydın, "Kazancızâde Emin Edip Efendi (1857-1919)", *Hayat Ağacı Dergisi*, Sayı:18, ss. 80-88, Sivas 2012, s. 81.

[2] Bu belge elimizde mevcuttur.

[3] İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 4, s. 2131; Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, c.5, s.102; Aşkun, *Sivas Şairleri*, s.195.

müntesip olduğu Kazgancızâde/Kazancızâde ailesinin kökleri, Buhara'ya dayanır.[4]

Emin Edîb Efendi'nin babası Hâfız Hattat Osman Efendi (ö.1300/1883'den sonra), annesi ise Danabaşzâde Mehmet Efendi'nin kızı Fatma Hanım (ö. 21 Ramazan1283/27 Ocak 1867)'dır.[5] Erkek evladı olmayan Emin Edîb Efendi'nin Şefika, Azize, Fevziye ve Mediha isimli dört kızı olmuştur. Ancak zevcesinin ismine dâir elimizde hiçbir bilgi yoktur. [6]

Emin Edîb Efendi, Sivas Askeri Rüştiyesi'nde muallimlik, Hukuk ve Ceza dairesinde azalık (üye) ve Osmanlı Mebusan Meclisi'nde mebusluk olmak üzere üç ayrı resmi görevde bulunmuştur. 1306/1888 tarihinde Rüşdiye-i Askeriye'de ilk resmi görevi olan Farsça öğretmenlik görevine başlamıştır.[7] Bu görevi 1907 yılına kadar sürdürmüştür. Salname-i Vilayet-i Sivas kayıtlarında, "Sivas Mektebe-i Rüşdiye-i Askeriye" de ilmiyeden Fârisi muallimi olarak görev yaptığı kaydedilmiştir.[8]

Emin Edîb Efendi'nin muallimlik dışında resmi görevlerinden birisi de hukuk üyeliğidir. 1306/1888 Salnâme kayıtlarında Emin Edîb Efendi'nin Ahmed Nazif Efendi'nin başkanlığındaki Hukuk dairesinde aza olduğu görülmektedir.[9]

Emin Edîb Efendi'nin diğer resmi görevlerinden birisi de mebusluğudur. O, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 18 Nisan 1912-5 Ağustos 1912 tarihleri ile 1914-1918 yılları arasında iki dönem Sivas mebusu olarak görev yapmıştır. [10]

Emin Edîb Efendi'nin üsdatları arasında Abdullah Hilmi b. Abdurrahman b. Süleyman el-Kırîmî (ö.1305/1888), Abdulkâdir Gulâmî

---

[4] Bkz. Günaydın, "Kazancızâde Emin Edip Efendi (1857-1919)", *Hayat Ağacı Dergisi*, s.80.
[5] Alim Yıldız, *Kazancızâde Emin Edîb Divançesi*, Sivas 2013 (Basılmamış eser), s.11-13.
[6] Günaydın, "Kazancızâde Emin Edip Efendi (1857-1919)", s. 81.
[7] Ebubekir S.Yücel, *Salname-i Vilâyet-i Sivas*, Buruciye Yay., Sivas 2008, c. 3, s. 257.
[8] Yücel, *Salname-i Vilâyet-i Sivas*, c. 3, s. 257.
[9] Yücel, *Salname-i Vilâyet-i Sivas*, c. 3, s. 340.
[10] Günaydın, "Kazancızâde Emin Edip Efendi (1857-1919)", s. 82.

(ö.1303/1886) ve babası Kazgancızâde Osman b. İbrahim (Hâfız Hattat Osman Efendi) (ö.1300/1883'den sonra) yer almaktadır.

Emin Edîb Efendi icâzet sâhibi bir âlimdir. İcâzetini hocası Abdullah Hilmi Kırîmî'den 5 Şaban 1304/29 Nisan 1887 yılında almıştır.[11] Emin Edîb Efendi'nin icâzet aldığı tarih ve 1857 olan doğum tarihi dikkate alındığında, otuz yaşında, aklî ve naklî ilimleri öğretmekle umumi bir icâzete sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Emin Edîb Efendi, 1919 yılında Sivas Kazancılar mahallesinde bulunan evinde vefat etmiştir.[12] Ölüm tarihi, ay ve gün itibariyle tespit edilememiştir.[13] Kazancı âilesinin müntesiplerinden Ahmed Necip Günaydın'ın şehâdetine göre Emin Edîb Efendi 1919 yılı, Eylül ayında yapılan Sivas Kongresi'nden yaklaşık üç ay öncesinde Haziran ayı içerisinde vefat etmiş ve nâşı Alibaba Cami avlusu girişinin sol tarafına defnedilmiştir.[14]

Emin Edîb Efendi'nin tesbit edilen eserleri şunlardır: *Tuhfetü'l-Edîb Limen Erâde'l-Habîb, Tuhfetü'r -Râşid fi Vahdehi'l-Ehadi'l –Vâhid, Tuhfet-i Hulûsiyye fî Usûli'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye, Evrâd-ı Emin Edîb, Dîvan-ı Emin Edîb ve "Risâle Lübbü'l-Lüb ve Sırru's-Sır"*ın Tashîhi

2. *Tuhfetü'l-Edîb Limen Erâde'l-Habîb* Adlı Eseri ve Tasavvufî Düşüncesi

Transkripsiyonunu vereceğimiz Emin Edîb Efendi'nin *Tuhfetü'l-Edîb limen erâde'l-habîb* adlı eseri 06 Hk 2891/2 kayıt numarası ile Ankara Milli Kütüphane'sinde mevcuttur. Bu eser, onbir varaktan müteşekkildir. "Habîbi/sevgiliyi yani Hz. Muhammed (s.a.v)'i isteyenler için Edîb'in Armağanı" anlamına gelen bu eser bir mukaddime ve üç bölümden oluşmaktadır. Emin Edîb Efendi, mukaddimede; sâlikin ve sülûkun ve velâyet-i hâssa-i Muhammediyyeye mevsûl olan insân-ı kâmili, birinci bölümde; rûh-u vücûd-ı âlem (s.a.v.) efendimizin zât-ı şerîfe-i

---

[11] Abdullah Hilmi Kırîmî, *İcâzetnâme-i Emin Edîb*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Kayıt No:39506, vr. 13b.

[12] Günaydın, "Kazancızâde Emin Edip Efendi (1857-1919)", s. 86.

[13] Yıldız, *Kazancızâde Emin Edîb Divançesi*, s. 19.

[14] Günaydın, "Kazancızâde Emin Edip Efendi (1857-1919)", s. 86

Muhammediyyelerin ihâtasını, ikinci bölümde; Cenâb-ı risâlet meâb efendimiz hazretlerine vâsıl olmak esbâbını ve rûh-u âlem (s.a.v.) efendimiz hazretlerine teveccüh ve taallukun keyfiyyetini ve son bölüm olan üçüncü bölümde ise; o mirât-ı kemâlât-ı ilâhiyyenin hilye-i mübârekelerini beyan eder.

Emin Edîb Efendi *Tuhfetü'l-Edîb*'de ilk olarak insân-ı kâmil konusuna değinmektedir. İnsan, vücûd/varlık mertebelerinden birisi olarak kabul edilir. İnsan, mertebe itibariyle en son, kemal itibariyle en kâmil manada tezâhür etmiştr. Abdülkerim el-Cîlî (ö.832/1428), insân-ı kâmili Allah isminin mührü olarak görmektedir.[15]

İnsan konusu ilk dönemlerden itibaren üzerinde en çok durulan başlıca konulardan biri olmuştur. Bu tecrübeler ve ilmi birikim zamanla tasavvufî düşüncedeki insan telakkisinin ana hatlarını belirlemiştir. Allah-İnsan-âlem ilişkisi bağlamında belirlenen bu insan telakkisi İbnü'l-Arabî'den itibaren insân-ı kâmil terimi ile ifade edilir olmuştur.[16]

Emin Edîb Efendi'nin insân-ı kâmili iki minvalde kullandığı görülmektedir. Bunlardan birisi, ontolojik açıdan insan varlığının kemâlâtını izah etmek için, diğeri ise insan varlığında mevcûd olan, kuvve halinde bulunan kemâlâtın fiilî uygulamalarla ortaya çıkarılmasını bildirmek için.

Emin Edîb Efendi'nin tashihini yaptığı *Lübbü'l-lüb* adlı eserde varlık; gayb-i mutlak, âlem-i ceberut, âlem-i melekût, şuhûd-ı mutlak ve insân-ı kâmil olmak üzere beş mertebede ifade edilmektedir.[17] İnsan-ı kâmil, bütün bu mertebeleri hüviyetinde toplayan varlıktır.[18]

Emin Edîb Efendi, insân-ı kâmili:*"Mazhar-ı zât-ı Hakk ve 'âyine-i vücûd-ı Mutlak"*[19] olarak tarif etmektedir. *"İnsân-ı kâmilin, bâtını vahdet,*

---

[15] Abdülkerim b. İbrahim el-Cîlî, *İnsan-ı Kâmil*, trc. Seyyid Hüseyin Fevzî Paşa, Kitsan Yay., tsz., c.I, s.87.

[16] Osman Nuri Küçük, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsan-ı Kâmil*, İnsan Yay.,İst. 2011, s.7.

[17] Bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *Lübbü'l-lüb ve sırru's-sır, tsh.* Emin Edîb Efendi, Ankara Milli Kütüphane No: 06 Hk 2891/1, vr. 7^{b}-11^{a}.

[18] Bursevî, *Lübbü'l-lüb*, vr. 9^{b}.

[19] Kazancızâde Emin Edîb Efendi, *Tuhfetü'l-Edîb iimen erâde'l-Habîb*, Ankara Milli Kütüphane

zâhiri kesret, bâtını Hakk, zâhiri halktır. Esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye ve şuûnât-ı zâtiyyeden bir şey yoktur ki insân-ı kâmilin bâtınında mevcut olmaya ve sahîfe-i vücûdda hakâyık-ı kevniyye ve hurûf-u imkaniyyeden bir harf yoktur ki insân-ı kâmilin zâhirinde mestûr ve meşhûr olmaya."[20]

Bu tarifinde Emin Edîb Efendi, insân-ı kâmilin iki vechesine işaret etmektedir. Birinci veçhesi insân-ı kâmilin Hakk ile olan irtibatı, ikinci veçhesi ise Hakk'ın dışındaki varlıkla olan ilişkisidir.

Emin Edîb Efendi tarafından yapılan bu tanım gösteriyor ki; insan zâhirî ve bedensel varlığı itibariyle âlemdeki kevnî hakîkatlere, rûhânî varlığı itibariyle de ilâhî hakîkatlere sahiptir. İlâhî isim ve sıfatların tümü, insân-ı kâmilin bâtınında mevcuttur. İkinci veche ise mümkin varlıkla olan ilişkisidir. Emin Edîb Efendi insân-ı kâmili, bütün kâinâtı, bütün varlığı, özünde barındıran varlık olarak kabul etmektedir. Bütün kainâtın hakikatı insanın zahirinde mevcuddur.

İbnü'l-Arabî, *Fusûs*'un Şuayb Fassı'nda insân-ı kâmilin bütün ilahî isimleri ve büyük âlemdeki bütün hakikatleri kendisinde topladığını ifade etmektedir.[21] İnsanın bu özelliğinden dolayı da halifelik vasfı kazandığı belirtilmektedir. *İnşâü'd-Devâir*'de İbnü'l-Arabî, insanın zâhir ve bâtın olmak üzere iki nüshadan oluştuğunu ifade etmektedir. Ona göre insanın; "zâhir nüshası bütünüyle âleme benzer, bâtın nüshası ise ilahi hazrete benzer. Şu halde insan mana ve hakikatte küllî bir varlıktır. Çünkü insan bütün mevcûdatı kuşatır.[22] Emin Edîb Efendi bu hususu manzum olarak şu şekilde beyan etmektedir:

Kayıt No: 06 Hk 2891/2, vr.26b.

[20] Emin Edîb Efendi, *Tuhfetü'l-Edîb*, vr.26b.

[21] الانسان الكامل جميع الاسماء الالهية وحقائق ما خرج عنه في العالم الكبير المنفصل وجعله روحا للعالم Bkz. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, haz. Ebu'l-Alâ Afifî, Dâru İhyâi'l-Kübübi'l-Arabiyye 1365/1946.c. I, s.199.

[22] عند نا أن الانسان نسختان نسخة ظاهرة ونسخة باطنة فالنسخة الظاهرة مضاهية للعالم بأسره فيما قدرنا من الأسام والنسخة الباطنة مضاهية للحضرة الالهية فالانسان هو الكلي على الاطلاق والحقيقة اذ هو القابل لجميع الموجودات Bkz. İbnü'l-Arabî, *İnşâü'd-Devâir*, thk. Nyberg, Leıden 1919, s.21.

Hakîkatinle muhît-i cemi'-i eşyâsın,

Ki mazhar-ı sıfât u zât-ı pâk-i Mevlâ'sın.[23]

Emin Edîb Efendi'ye göre;*"İnsan-ı kâmil dairesinin dışında hiç bir varlık bulunmamaktadır. Zât-ı Hakk insân-ı kâmile, zuhûr-ı küllî ve tafsîlî ile zuhûr edip tecellî eylemiştir. Zât-ı ilâhiyye güneşi insân-ı kâmil yüzünden işrak etmiş ve esrâr-ı ilâhiyye-i gaybiyye insân-ı kâmil ile âşikar ve ibâdât-ı zâtiyye ve ma'rifet-i ilâhiyye onun ile hâsıl ve be-didar (görünür) olmuştur. Binâenaleyh insân-ı kâmilde olan müşahede ecma', ekmel, etem ve eşmeldir."*[24]

Yukarıdaki ifadelerden, insân-ı kâmilin toplayıcı varlık (kevn-i câmi') özelliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. İnsan bu yönüyle bütün varlıkları kuşatmakta, her bir varlığın hakikatini zâhirinde bulundurmaktadır. İnsan diğer bir yönüyle ise Hakk'ın en büyük mazharı ve Hakk'ın zatına aynadır.[25] Hakk insana küllî ve tafsili olarak zuhur etmiştir. Gerçek manada Hakk'ın bilinmesi ve Hakk'a ibâdet ancak insan-ı kâmille mümkündür.

İnsân-ı kâmil bütün varlığın hakikati kendinde toplanması hasebiyle, bütün ilâhî isim ve sıfatları kendisinde temsil ettirir.[26] Emin Edîb Efendi, insanın bu özelliğinden dolayı; *"İnsân-ı kâmilde olan müşahedeyi ecma', ekmel, etem ve eşmel"*[27] olarak değerlendirmektedir.

İnsana kemâl ve halîfelik rütbesini kazandıran da bu kevn-i câmi' özelliğidir. İnsanın dışındaki her şey sadece halk diye nitelenirken, insan hem Hakk hem de halk olarak nitelenmektedir. Âlemin hakikatlerine Hakk'ın hakikatlerini de ekleyen insana bu toplayıcılığı sayesinde en önemli yetkinlik atfedilmiştir.[28]

---

[23] Yıldız, Kazancızâde Emin Edîb Divançesi, s.93.

[24] Emin Edîb Efendi, *Tuhfetü'l-Edîb,* vr.26b.

[25] Emin Edîb Efendi, *Tuhfetü'l-Edîb,* vr.26b.

[26] الانسان الكامل الذي هو الكون الجامع لحقائق الوجود كلها في نفسه والذي تتمثل فيه جميع الصفات والاسماء الالهية Bkz. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, c.II, s.82.

[27] Emin Edîb Efendi, *Tuhfetü'l-Edîb,* vr.26b.

[28] Küçük, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsan-ı Kâmil*, s.48.

Emin Edîb Efendi'nin ifadelerinden insân-ı kâmilin zâhiri sureti, âlemin hakikatini ve sûretini, batınî sureti de Hakk'ın hakikatini temsil ettiği anlaşılmaktadır. Âlemdeki eksiklik insanla tamamlanmıştır. Emin Edîb Efendi'ye göre bütün kâinât, insan için zuhur etmiş, insanın zuhûru ise marifetullah içindir.

İnsan-ı kâmile; 'rahmeten li'l-âlemin'[29]olarak isim veren Emin Edîb Efendi, insân-ı kâmili, cesed konumunda olan âlemin, ruhu olarak kabul etmektedir. Ona göre; *"beden ruhsuz kâim olmadığı gibi âlemin de bir nefesi, insân-ı kâmilsiz kâim olmaz. Hazine-i pâdişah, hâtemi ile mahfûz olduğu gibi âlem de dâima insân-ı kâmilin vücûduyla mahfûztur."*[30]

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Emin Edîb Efendi insanı âlemin rûhu, âlemi ise bu rûhun bedeni olarak kabul eder. Bedenin kemâli rûha bağlı olduğu gibi âlemin kemâli de insana bağlıdır. İnsan, âlemin cismine üflenen ruh konumundadır.

Fusûsu'l-Hikem'in Âdem Fassı'nda âlemin cilasız bir ayna olarak vücûda getirildiği Adem'in de bu aynaya cila ve bu âlemin suretinin ruhu olduğu ifade edilmektedir.[31] Böylece var oluş insanla kemale ermiş olmaktadır. Bu anlamdaki kullanımıyla insân-ı kâmil kavramı tür olarak insanın ontolojik kemalini göstermektedir.[32]

Emin Edîb Efendi'nin düşünce sistemine göre insân-ı kâmil olmaksızın Hakk müşâhede olunmaz. O, bu görüşünü şu şekilde dillendirmektedir: *" Cenâb-ı Hakk, mazharda zuhûr edip ol mazharın cem'ıyyeti ve ihâta ettiği kadar müşâhede olunacağından ve insân-ı kâmil ile mazhar-ı etem ve eşmel ve mücellâ-yı ecmâ' ve ekmel olup onda olan zuhur, zuhûr-ı küllî ve onda olan müşâhede, müşâhedâ-i zâtiyye olduğundan mertebe-i kemâle tâlib olan mürid-i kâbilin marifet-i ilâhiyi tahsil etmesi ve Hakk'a vâsıl*

---

[29] Emin Edîb Efendi, *Tuhfetü'l-Edîb*, vr.26[b].
[30] Emin Edîb Efendi, *Tuhfetü'l-Edîb*, vr.26[b].
[31] Bkz. İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, c.I, s.49.
[32] Küçük, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsan-ı Kâmil*, s.29.

olup müşâhede etmesi dahî insân-ı kâmil mazharına kalbi selim ile teveccüh etmeğe mevkufdur."[33]

Sonuç olarak Emin Edîb Efendi'nin beyanına göre:*"İnsân-ı kâmilsiz Hakk bilinmez ve müşâhede olunmaz. İnsan-ı kâmile vâsıl olan Hakk'a vâsıl olur.*

Emin Edîb Efendi'nin *Tuhfetü'l-Edîb'*de değindiği diğer bir konu, 'hakîkat-i Muhammediyye'dir. Sûfîler tarafından 'hakîkat-i Muhammediyye', vücûd-ı mutlak'ın taayyün ettiği ilk mertebe olarak kabul edilmektedir. Bu mertebede, vücûd-ı mutlak, ahadiyyetini, vâhidiyyete dönüştürmek suretiyle taayyüne başlamaktadır. Bu mertebe var oluşun başlangıcıdır.[34]

Emin Edîb Efendi, Hakk'ın gaybiyyetini ifade eden ahadiyyet mertebesinden, Ahmed'in (hakikat-i Muhammediyye'nin) zuhurunu şu şekilde ifade etmektedir:

Ahadden mîm-i Ahmed oldu müştak,

Cihâna zâhir oldu halk ile Hakk.[35]

Emin Edîb Efendi, *"Hz. Muhammed (s.a.v.)'i, âlemin vücûdunun ruhu olarak"* kabul etmektedir. Ona göre *"Hz.Muhammed (s.a.v)'in zât-ı şerife-i Muhammediyyesinin olmadığı, hiçbir zaman, mekan, mahal, imkan, arş, levh, kürsî, kalem, berr (yer yüzü), bahr (deniz), cebel (dağ), sahrâ (çöl), berzah, kabir tasavvur olunamaz"*[36] Bu ifadelerden her bir varlığın, hakikat-i Muhammediyye'den bir öz taşıdığı anlaşılmaktadır. Emin Edîb Efendi'ye göre, şehâdet âlemindeki herbir varlık, hakikat-i Muhammediyye'den bir öz taşıdığı gibi onun emrini yerine getirmektedir:

Bütün kâinâtı, Hz. Peygamber'in (s.a.v) ruhu ile dolu olduğunu ifade eden Emin Edîb Efendi, açıkça *"Hz. Muhammed'in latif ruhunun suflî*

33 Emin Edîb Efendi, *Tuhfetü'l-Edîb,* vr.27[a].
34 Mehmet Demirci, "Hakîkat-i Muhammediyye",*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1997, c.XV, s.179.
35 Yıldız, Kazancızâde Emin Edîb Divançesi, s.156.
36 Emin Edîb Efendi, *Tuhfetü'l-Edîb,* vr.28[b].

ve ulvî bütün âlemleri doldurduğunu."[37] beyan etmektedir. Dolayısıyla bütün varlık Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bereketine bürünmüştür. Hz. Muhammed'in rahmeti bütün mahlûkâtı kaplamıştır.

Emin Edîb Efendi'nin *Tuhfetü'l-Edîb*'de değindiği diğer bir konuda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hilye-i mübârekeleridir. Hz. Peygamber'in zâhiri vasıflarını beyan ettiği bu bölüm, Kadı 'Iyâz (ö. 544/1149)'ın *Şifâ* isimli eserine kaydettiği hadisler ile diğer bazı kaynaklarda zikredilen hadislerin tercüme ve açıklamasını ihtiva etmektedir.[38] Emin Edîb Efendi bu bölümde ayrıntılı olarak Peygamber Efendimizin zâhiri vasıfları beyan etmiştir.

TUHFETÜ'L-EDÎB LİMEN ERÂDE'L-HABÎB

Bismillâhirrahmânirrâhîm

Elhamdü lillâhi'llezî vâhidün lâ şerîke lehû velâ münâzi'un. Vemâ li'l-âlemi sivâhu hâlikun ve sâni'un. Ve eşhedü enlâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerike lehû ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasûluh. Sirâcühû lâmi'un ve seyfühû kâtı'un ve dînühû câmi'un. Ve hüve li ümmetihî şâfi'un. Fesallallâhü aleyhi ve alâ âlihi fî külli lemhatin ve nefesin adede mâ vesi'ahû 'allemehü'l-Vâsi'.

Emmâ ba'dü. Feyekûlu câmi'u'l-fakîr, eyyedehullâhü'l-Kadîr, türâb-ü teâle's- sâdât Muhammed el-Emîn el-Edîb es-Sîvâsî el-arîf bi Kâzgâncîzâde ekremehu'l-lâhu bi'l-felâhı ve's-seâdeti. İnne hâzihi'r-risâlete mürattebetün alâ mukaddemetin ve selâseti fusûlin. Harrartühâ bi lisâni't-Türkî key yüsehhile fehmühâ ale't-tâlibîne'l-âşıkîn ellezîne lâ hazza lehüm min lisani'l-Arabî eyyedenellâhü ve iyyâhüm bi rûhin minhu. Âmîn.

Mukaddime; sâlikin ve sülûkun ve velâyet-i hâssa-i Muhammediyyeye mevsûl olan insân-ı kâmil beyânınadır.

---

[37] Emin Edîb Efendi, *Tuhfetü'l-Edîb*, vr.29[a].

[38] Bkz. Kâdî 'Iyâd b. Mûsâ el-Yehsûbî, *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûkı'l-Mustafâ*, haz. Abde Ali Kûşek, Mektebetü'l- Gazâlî, Dımeşk 2000, s.100-105.

Fasl-ı evvel; rûh-ı vücûd-ı âlem (s.a.v.) efendimizin zât-ı şerîfe-i Muhammediyyelerin ihâtasını bildirir.

Fasl-ı sâni; Cenâb-ı risâlet meâb efendimiz hazretlerine vâsıl olmak esbâbını ve rûh-u âlem (s.a.v.) efendimiz hazretlerine teveccüh ve taallukun keyfiyyetini bildirir.

Fasl-ı sâlis; o mirât-ı kemâlât-ı ilâhiyyenin hilye-i mübârekelerini bildirir.

Mukaddime. Ey azîz! Malum olsun ki insân-ı kâmil mazhar-ı zât-ı Hakk ve âyine-i vücûd-u mutlakdır. Bâtını vahdet zâhiri kesret, bâtını Hakk zâhiri halktır. Esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye ve şuûnât-ı zâtiyyeden bir şey yoktur ki insân-ı kâmilin bâtınında mevcûd olmaya ve sahîfe-i vücûdda hakâyık-ı kevniyye ve hurûf-ı imkâniyyeden bir harf yoktur ki insân-ı kâmilin zâhirinde mestûr ve meşhûd olmaya. İnsân-ı kâmilin dâiresinden hâriç bir şey bulunmadığından zât-ı Hakk onda zuhûr-ı küllî ve tafsîlî ile zuhûr edip tecellî eyledi. Zât-ı ilâhiye güneşi insân-ı kâmil yüzünden işrâk etti. Esrâr-ı gaybiyye insân-ı kâmil ile âşikar ve ibâdât ve marifet-i ilâhiyye onun ile hâsıl ve be-dîdâr oldu. Binâenaleyh insân-ı kâmilde olan müşâhede ecma' ve ekmel ve etem ve eşmeldir. İnsân-ı kâmil Hakk'ın mazhar-ı ekmeli ve zât-ı Hakk'a mirât nâmedir. Cenâb-ı Hakk âleme insân-ı kâmille nazar edip rahmet ve şefkat eder. Âleme nisbetle insân-ı kâmil insana nisbetle nefs-i nâtıka menzilesindedir. Binâenaleyh insân-ı kâmil cesed âleminin rûhudur. Beden ruhsuz kâim olmadığı gibi âlemin de bir nefesi insân-ı kâmilsiz kâim olmaz.

Ve hazîne-i pâdişâh hâtemi ile mahfûz olduğu gibi âlemde dâima insân-ı kâmilin vücûduyla mahfuz, şefkati ve merhameti cemî' eşyaya vâsıldır. Ve adı rahmeten lil âlemindir. Ve cemî' eşyanın zuhûru ve kıyâmı insân-ı kâmilin vücûdu sebebiyledir. İnsan-ı kâmil Hakk ile halkın kıblesidir. Zîrâ cemî' esmâ-i ilâhiyyenin bâtını gaybtan zâhiri ayna zuhûru insan-ı kâmil ile olduğu gibi cemî' eşyânın tevecühü dahî insân-ı kâmiledir.

Cenâb-ı Vâcibu'l-Vücûd, mevât ve mazâhirden mücerred olarak müşâhede olunamayıp ancak mazharda zuhûr edib ol mazharın

cem'ıyyeti ve ihâta ettiği kadar müşâhede olunacağından ve insânı kâmil ile mazhar-ı etem ve eşmel ve mücellâ-yı ecma' ve ekmel olup onda olan zuhûr zuhûr-ı küllî ve onda olan müşâhede müşâhedâ-i zâtiyye olduğundan mertebe-i kemâle tâlip olan mürid-i kâbilin marifet-i ilâhîyi tahsil etmesi ve Hakk'a vâsıl olup müşâhede etmesi dahî insân-ı kâmil mazharına kalb-i selîm ile teveccüh etmeye mevkûfdur.

Binâenaleyh insân-ı kâmilsiz Hakk bilinmez ve müşâhede olunmaz. İnsân-ı kâmile vâsıl olan Hakk'a vâsıl ve "Ve men reânî rea'l-Hakk" mısdakınca insân-ı kâmili müşâhede eden Hakk'ı müşâhede ve insân-ı kâmile muhabbet eden Hakk'a muhabbet ve ona itaat eden Hakk'a itaat ve ona isyân eden Hakk'a isyan ve ona ezâ eden Hakk'a ezâ etmiş ve onun makbûlü olan Hakk'ın makbûlü ona münkir olan Hakk'a münkir ve onun merdûdu olan Hakk'ın merdûdu ve ona hâin olan Hakk'a hâin olmuş olur.

İnsân-ı kâmilden murâd mihrimiz risâleti rahmeten lil âlemîn (s.a.v.) efendimiz hazretleridir. Ve eşref-i verese-i Muhammediyyeden olan aktâb ve hulafâdır ki zamân-ı vâhide de şahs-ı vâhidden gayrî ahkâm-ı ulûhiyyete mazhar bulunmaz. Ve o hakîkat-ı vâhidenin mazhar-ı ekmeli olmak üzere her asırda bir ferd-i müteayyendir. Sellemehu'l-lâhu efâzâ aleynâ min envârihî ve kesânâ hılel-i esrârihî. Ve sekânâ min humiyyâ şerâbihî. Âmîn bi hurmeti seyyidi'l-mürselîn Muhammedin (s.a.v.) ve alâ âlihi fi külli lemhatin ve nefesin adede mâ vesiahû. Âmîn.

Ey Azîz! Malum o ki bu âlem âlem-i şehâdet, müşâhede âlemidir. Bunda müşâhede eden âhirette dahî müşâhede eder. Bunda âmâ olan âhirette dahî âmâ olur. Şu halde taleb-i Hakk olup mazhar-ı kül olmasına âşık olan ihvân-ı müste'ıddîne lazımdır ki beyt-i Hakk olan kalbi şer'an ve âdeten mezmûm olan evsaftan mâ-u ihlâs ve murâkabe ile gasl edip taallukât-ı kevniyye ve avâlık-ı imkaniyyeden tecrîd ederek cemî-i vucûh-ı kalb ile hazreti vahdete tevhîd edip vech-i vahdetden gayrı etrâfa nazar ve iltifât etmeye. Ve belki cemî-i vücûhdan a'râz edip "İnnellezine yübâyi'ûneke innemâ yübâyı'ûnellah" muktezâsınca beyt-i Hakk ve âyine-i vücûd-ı mutlak ve cemî-i esmâ-i ilâhiyyeye mazhar olan insân-ı kâmile ve onun kalbi kâbilî meskânında mütecellâ olan Hakk'a teveccüh

eyleye ve kalbini insân-ı kâmilin kalbine ulaştıra. Ve müstevâ-yı Hakk olan insân-ı kâmilin kalbinde zuhûr eden envâr-ı ilâhiye ve şumûsât-ı rabbaniyye tâlib-i sâdıkın kalbinde işrak edip zuhûr-u küllî ve tafsîlî ile tuhûr edinceye kadar aşk ve muhabet-i ilâhiye ile teveccühden hâli olmaya. Ve bir nefesini ondan a'râz etmeye. Bu suretle zâtı, insân-ı kâmilin zâtında ve sıfâtı sıfâtında ve efâli efâlinde fânî olup mazhar-ı kül ola. Ve insân-ı kâmil ile şey-i vâhid ola ve onun mazharında Hakk ile vuslat bulup gören ve işiten söyleyen ve tutan Hakk ola ve Hakk'ın varlığından gayrı varlık kalmaya. Zîrâ insân-ı kâmilin mazhariyyetinde Hakk'ı müşâhede edip Hakk'ın manzûru olan kimse Hakk'ın rahmet-i hâssına mazhar olur. Ve ona beyat eden Hakk'a beyat eder.

Ey Azîz! Vahdet iklimine sefer edip Hakk ile vuslat bulmak için insân-ı kâmile teveccühten başka ve bu teveccühle kalbin cânib-i Hakk'a incizâbtan gayrı tarîk yoktur. Binâenaleyh insân-ı kâmilden başka Hakk'a kapı yoktur ve kalbinden gayrı Hakk'a yol yoktur. Zîrâ Hakk Teâlâ hazretleri zât ve sıfâtıyla ve cemî'ı esmâsıyla insân-ı kâmilin kalbinde istivâ etmiştir.

Bu sûrette Hakk'ı isteyen âşıklar kendi varlığından geçip ve Hakk'tan gayrı olan havâtırı kalbinden çıkararak kalbini insân-ı kâmilin kalbine ulaştırmak lâzımdır ki cümle müşkilâtı âsân ola. Zîrâ ol makâma irşâd onun yedindedir. Ve onun yedinden gayrı bir ahadin onda yedi yoktur. Ve ol şahıs kutbu'l-aktaptır.

Bu takdirde tâlib ve âşık-ı Hakk olan mürid-i kâbile lazımdır ki hukûk-ı şer'ıyyeye murââtten sonra mala, evlada, merâtib-i dünyeviyyeye ve derecât-ı uhreviyyeye meyil etmekten kalbini fâriğ eyleye. Ve cemâl-i vahdetin zuhûruna mâni olan avâlık ve alâikı kalbinden ihraç edip etrafa incizâbten sâlim olduğu halde muhabbet-i ilâhiye ve azîmet-i külliyye ile teşettütü hâtırsız insân-ı kâmilin kalbi kâbili mişkâtında mütecellâ olan Hakk'a müteveccih ola. Ve keşf ve ayân mertebesine bâliğ olmayınca mahbûb-ı hakîkî olan Hakk'ın muhabbetinden başka kalbinde bir şeyin saltanatı ve onun iradesinden gayrı bir şeyin iradesi olmaya.

"İnnellâhe lâ yenzuru ile suverikum velâ ila a'mâlikum velâkin yanzuru ile kulûbikum ve niyyâtiküm"

Kümmeli evliyâ bu tarîk üzere sülûk ettiler. Ve hazarât-ı asfiyâ sülûk-i vahdete bu sûretle yol buldular. Hulâsa-i kelâm tarîk-ı Muhamediye teveccüh-ü tâmla Hakk'a karâr ve mâsivây-ı Hakk'tan i'râz ancak ve sıdk ve ihlâs ile "Lâ ilâhe illallah Muhammedün rasûlullah" demektir. Ve "Tebettel ileyhi tebtîlâ." "Va'bud rabbeke hatta ye'tiyekel yakîn." "Vallâhu yekûlu'l-hakka ve hüve yehdi's-sebîl."

Fasl-ı Evvel

Fasl-ı evvel; rûh-ı vücûd-ı âlem (s.a.v.) efendimiz hazretlerinin zât-ı şerîfe-i Muhammediyelerinin ihâtasını bildirir.

Ey Azîz! Malum ola ki rûh-ı vücûd-ı âlem (s.a.v.) efendimiz hazretlerinin zât-ı şerîfe-i Muhammediyyesinden ne zaman ve ne mekan ne mahal ve imkan ne arş ve levh ne kürsî ve kalem ne ber ve bahr ne cebel ve sahrâ ne berzah ve kabir hâli değildir.

Cenâb-ı Bârî Teâlâ ve Tekaddes zât-ı risâlet penâhîlerine öyle bir kuvvet ihsan buyurmuştur ki rûz-i irtihâlinden kıyametten sonra ki zaman-ı gayr mütenâhiye kadar her ne vakit nebiy-yi mürsel veya bir mümin-i mukarreb nida etmiş olsa ona cevap verir. Ve her tâlib aradığı şeyi de katında bulur. Ve zemîn ve âsumân ve kâffe-i kâinat nebiy-yi zişânımız (s.a.v.) efendimizin zât-ı şerîfe-i Muhammediyesiyle memlûdur. Ve rasûl-ü ekrem (s.a.v.) efendimizin rûh-ı vücûd-ı küllî olduğunda hiç bir mümin tereddüt etmez.

Bir vücûd-ı tâmü'l-a'zâ hayâtta bulundukça onun eczâsından bir cüzün ruhundan hâlî kalması mümkün ve mutasavvır olmadığı gibi avâlim-i ulviyye ve süfliyyenin ruhu rûh-ı revânî olan fahr-i kâinât aleyhi ekmelü't-tahiyyât efendimiz hazretlerinin ruh-ı latîf-i Muhammediyesinden avâlim-i mezkûreden hiçbir cüzin ve küllin dahî hâlî olamayacağını tabî'î "Velâ yeşâkku'l- mü'minu şevketen illâ vücidet elemühâ" hadis-i şerifi bu manaya burhân-ı kâtı'dır. Binâenaleyh bütün kâinât rûhu'l-vücûd (s.a.v.) efendimizle memlûdur. Ve rûh-ı latîf-i Muhammediyesiyle avâlim-i ulviyye ve sufliyye meşhûndur.

Hâsılı ruh-u vücûd-ı kâinât aleyhi efdalü’s-salavât efendimiz hissen ve ma‘nen cismen ve rûhen sırran ve burhânen ashâb-ı basîret olan âşıkların yanında mütecellâ ve meşhurdur. Şu halde rûhu’l-ervâh efendimiz hazretlerinden istimdât ve istiğâse etmeyen ervâh emvât demektir ki oda ehl-i küfür ve ‘ısyânın ruhlarıdır.

Nazım

İlâhî mârifet nûrun delîl et
Sirâc-ı akla kudretden fitîl et

Kulûbun bâğını şen rûşen eyle
Meânî gülleriyle gülşen eyle

Senâ vü şükr ü hamd olsun İlâhî
Ki sensin pâdişâhlar pâdişâhı

Rasûlünle bizi sen kıldın irşâd
Cihânı şer‘i ile kıldın âbâd

Şerîat arşının sultânı Ahmed
Hakîkat râhının burhânı Ahmed

Şefâat mülküne sâhib Muhammed
Vefâsız ümmete râğıb Muhammed

Onun şânında nâzil oldu levlâk
Onun nûruyla memlû hıtta-ı hâk

Onun şânındadır Tâ Hâ vü Yâ Sîn
Onu Hak’dır eden bi’z-zât tahsîn
Onun rûhundan oldu cümle ervâh
Onun cisminden oldu cümle eşbâh

Muhammed’dir bu akl u nefs ü ervâh

Muhammed'dir bu eflâk ü bu eşbâh

Muhammed'dir vücûdda kenz-i mahfî
Muhammed'dir bu sûretlerde ma'nî

Ahadden mîm-i Ahmed oldu müştak
Cihâna zâhir oldu halk ile Hak

Ahad sırrından Ahmed sırrın anla
Bu tahkîk ince sözdür hûb dinle

Ahadden Ahmed bir mîmdir fark
Cihân ol mîmin içinde olur gark

Muammâ-yı ezel keşf oldu yekser
Muhammed olalı bu yolda rehber

Velî oldur nebî oldur rasûl ol
Komuş âlemde ahkâm u usûl ol

Mutî' olmuş cihân emrine yekser
Zemîn ü âsumân u mihr ü ahter

Muhammed Ahmed ü Mahmûd oldur
Cihândan maksad u maksûd oldur

Salât ile selâm ehl-i ezvâk
Senin rûhuna ey sultân-ı uşşâk[39]

Fasl-ı Sânî

Fasl-ı sânî; Cenâb-ı Risâlet Penâh efendimiz hazretlerine vâsıl olmak esbâbını ve rûh-u âlem (s.a.v.) efendimiz hazretlerine teveccüh ve taallukun keyfiyyetini bildirir. Ey Azîz! Malum ola ki bu bâbın fethi ve

---

[39] Alim Yıldız'ın transkripsiyonundan istifade edilmiştir. Bkz. Yıldız, *Kazancızâde Emin Edîb Divançesi*, s.156-157.

esbâbı ve vesâilinin esheli ve eşrefi seyyidi'l-vücûd (s.a.v.) efendimizin kütüb-i siyerde mazbût olan şemâili celîleleri vecihle sûret-i şerîfelerini kemâl iclâl ve ta'zîm ve heybetle hayalde mufassal oluncaya kadar icmâlen veyahut rüyâ-yı sâdıkada müşâhede edilmiş heyetiyle tafsîlen istihzâr etmek. Ve istihzâra muvaffak olduğu halde huzûru lâmiı'n-nûrunda kemâl-i te'vîle bulunmaktır. Buna mukadder olamadığın halde (s.a.v.) efendimize salât ve selam okuduğun vakitte iclâl ve ta'zîm ve heybet ve hayâ ile müteeddeb olduğun halde kendini huzur-u akdesi risâletpenâhîde hâzır-ı hırasan ve tasavvur ile muhakkak belki aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz hazreleri sen zât-ı şerifini zikr ettikçe seni görür ve işitir.

Ve belki Cenab-ı Peygamber (s.a.v.) efendimiz hazrelerine hîn-i teveccühünde sen kendin değil belki zât-ı risâlet penâhîlerinin kendi nefs-i nefîsi akdeslerine müteveccih olduğını mülâhaza etmelisin. Ve sen zât-ı celîl-i Muhammedîde mahv ve mütelâşî olmalısın. Ve kezâlik (s.a.v.) efendimiz hazretlerine salât ve selâm okuduğun zaman dahî öyle mülâhaza etmelisin ki salavâtı okuyan sen değilsin belki kendi zât-ı celîl-i Muhammediyesidir.

Ey Âşık-ı Muhammedî! Ve Ey Tâlib-i Mustafa! Eğer ibtidâi emirde bunu istihzara iltizâmı tekellüf etsen bile inşaallah an karîb rûhun zât-ı şerîfiyle kesb-i ülfet ederek sana (s.a.v.) efendimiz aynen tecelli ettiği halde zât-ı şerîfini bulursun. Ve kendisiyle şerefyâb mükâleme ve muhâtaba olarak sahabe-i kirâm rıdvânullâhi aleyhim ecma'în derece-i âliyesine yakın bir mertebe de mazharı fevz-i azîm olursun. " Vallâhü yekûlü'l-hakka ve hüve yehdi's- sebîl"

Nazım

Bülbül-i gonca-küşâ-yı hurrem-esrâsın
Râz-dâr-ı çemenistân u mâ evhâsın

Lî maallâh cemâlinden olup perde-küşâ
Vâkıf-ı sırr-ı serâ perde-i ev ednâsın

Sensin ol şâhid-i maksûd-ı cemâl-i mutlak
Mekteb-i hâssı melâhetde şeh-i rânâsın

Görünen vech-i müzâhirde cemâlindir hep
Cilve-bahşâ-yı merâyâ-yı ruh eşyâsın

İki ebrû-yı kemândâr ile menzil aldın
Kâbe kavseyn makâmında hele yektâsın

Hatm-i imzâ-yı risâletle cihân memlûkün
Kâdı-ı dâd-ver-i mahkeme-i kübrâsın

Gencdir gevher-i esmâya vücûd-ı Âdem
Lîk sen kân-ı müsemmâ-yı güher esmâsın

Rûhun rûh-ı mücerred gibi her kalbde
Enbiyânın dil ü cânında hayât-efzâsın

Fahr eder nâm-ı şerîfin ile mülk ü melekût
Hâk ü eflâke şeref-zâ vü şeref-efzâsın

Sûretâ vahdete mir'ât-ı safâdır zâtın
Kutb-ı arzı keremâ gavs-ı kamer-peydâsın

Bâis-i tînet-i Âdem sebeb-i fıtrat-ı halk
Kutb-ı arzı keremâ gavs-ı kamer-peydâsın

Sûretâ vahdete mir'ât-ı safâdır zâtın
Dîde-i câna celâ cân dola mücellâsın

Fi's-semâ' Ahmed ü fi'l-ard Muhammedsin
Serme-i dîde-i gam-dîde-i her bînâsın[40]

---

[40] Alim Yıldız'ın transkripsiyonundan istifade edilmiştir. Bkz. Yıldız, *Kazancızâde Emin Edîb Divançesi*, s.158.

Fasl-ı Sâlis

Fasl-ı sâlis; o mirât-ı kemalat-ı ilâhiyenin hilye-i mübârekelerini bildirir. Ey Âzîz! Malum olaki hilye-i mübâreke-i meb'ûsenin beyanı sadedinde hazreti İmam-ı Hasan (r.a.) efendimizden rivâyeten Kâdı Iyâd aleyhi rahmetü'l-feyyâz hazretlerinin *"Şifâ-i Şerîf"* nâm kitâb-ı celîlinde zikir ettiği hadis-i şerîfi tercümeten serd ve beyân ile bu mecmua-i celîleyi miski'l-hıtâm eyleriz.

Hilye-i Celîle-i Habîb-i Kibriyâ Aleyhi Ekmelü't-Tahiyyâ

Hazreti Hasan bin Aliyyi'l-Murtazâ radıyallâhü anhüma buyururki: "Mihrimiz risâlet (s.a.v.) efendimizin heyet ve şemâil-i münevveresini sevgili vâlide-i müşeffekam hazreti Fâtımatü'z-Zehra radıyallâhü anhânın birâderi yâni Cenâb-ı Haticetü'l-Kübrâ radıyallâhü anhânın mahdum-ı belâgat perveri Hind bin Ebî Hâle radıyallâhü anhden sordum. Zîrâ kendisi hilye-i celîle-i habîb-i kibriyâyı vasf ve tarifte pâkize zebân idi. Şu ümid ile ki hilye-i mukaddese-i resûlullahtan bana bir şey vasf ederler de o sıfat-ı seâdet-i encâma taalluk eylerim.

Bu suâlim üzerine hazreti Hind fesâhat-i beyân tavsîf-i hilye-i şerîfeye başlayıp dedi ki: İki cihan güneşi (s.a.v.) efendimiz zât-ı şerîfe-i Muhammediyesine em'ân nazarı ile bakanların gözlerinde mehâbetli ve azîmetli görünür idi.

-Mübârek Yüzleri-

Mübârek yüzleri ayın on dördüncü gecesinde bedr-i münîr nasıl parlar ve zıyâ verirse öylece parlayıp neşr-i envâr fuyûzât ederdi.

-Mübârek Boyu-

Kâmet-i seâdeti ne uzun ne kısa olup ikisi ortası bir şekilde idi.

-Mübârek Başı-

Mübârek başı vakâr ve mekânete dâl olmak üzere büyücek idi.

-Mübârek Saçları-

Mübârek saçları ne pek kıvırcık nede pek düz değil idi. Tabiatı ile iki bölüğe ayrılıyorsa mübârek başının iki tarafına salıverirdi. Ayrılmaz

ise hâliyle bırakır ve saçları uzadığı zaman kulak yumuşaklarını tecâvüz eder idi.

-Mübârek Rengi-

Mübârek yüzünün rengi ve levni gâyet güzel ve sâfî ve gül gibi kırmızıya mâil ve pek aşırı beyaz ve latîf idi.

-Mübârek Alnı-

Cebhe-i nâ benâki haddi i'tidalde geniş ve güneş gibi lâmi' ve münevver idi.

-Mübârek Kaşları-

Mübârek kaşları hilal gibi mukavves ve uzun ve kıllar ile dolgun olup birbirene yakın idiysede bitişik değil idi. İki kaşı arasında bir damar var idi ki Hakk yolunda birine gazab buyrulduğu vakitte kabarıp görünürdü.

-Mübârek Burnu-

Mübârek burnu pek mu'tedîl ve latîf ve kaşlarına yakın yeri biraz kebirlice ve yumruca olup üzerinde dâima bir nur lema'ân ettiği için bir defa görüpte tekrar iâde-i nazar etmeyen kimse o nûr-ı mücessem-i merhameti yüksek burunlu zan ederdi.

-Mübârek Sakalı-

Lıhye-i mübârekeleri sık ve tam olup uzun değil idi.

-Mübarek Gözleri-

Hudâbîn gözlerinin karası gayetle siyah ve beyaz pek aşırı sâfî ve berrâk idi.

-Mübarek Yüzleri-

Ruhsâr-ı seâdetleri i'tidal üzere olup yumru yanaklı değil idi.

-Mübârek Ağzı-

Menba-'ı ulûm u hikem olan fem-i muhteremeleri kuvve-i fesâhat ve vüs'at-i belâğat risâlet penahilerine burhân-ı mücessem olmak üzere vâsı' idi.

-Mübârek Dişleri-

Mübârek dişleri inci gibi sâf ve seyrek idi.

-Mübârek Göğsünden Göbeğine Olan Mahalli-

Mübârek göğsünden göbeğine varıncaya ince bir hatt-ı nûrâni var idi.

-Mübârek Boynu-

Gerdan-i seâdetleri uzun ve gâyetle mevzûn olup nûr-ı mahz gibi parlar idi.

-A'zây-ı Mübârekeleri-

Mübârek a'zâ-yı vücûdı ne semîz ne zaîf ve ne kısa ve ne uzun olmayıp belki ikisi ortası ve sık etli idi.

-Mübârek Batnı-

Mübârak karnı göğsüyle olup şişman değil idi.

-Mübârek Göğsü-

Cevâhir-i esrâr-ı ilâhiyyenin hazîne-i kudsiyyesi olan sîne-i rahmet definesi arîz ve vâsi' idi.

-Mübârek Omuzlarının Arası-

Mübârek omuzlarının arası geniş ve latîf surette yassı idi.

-Mübârek Mafsal Kemikleri-

Vücud-u mübârekenin mafsal kemikleri ziyâde iri idi.

-Mübârek Beden-i Şerîfi-

Libâs ile mestûr olan beden-i şerîfi pek aşırı beyaz ve latîf ve nûrâni idi. Mübârek göğsünün başından mübârek göbeğine kadar hat gibi uzamış olan kıllardan başka mübârek memeleri üzerinde ve batn-ı

seâdetlerinde asla kıl yok idi. Mübârek omuzları ve kolları ve göğsünün yukarı tarafları muʻtedil surette mûy-ı anberiyye ile muattar idi.

-Mübârek Kolları-

Mübârek kolları ve pazuları tokça ve uzunca idi.

-Mübârek El ve Ayakları-

El ayaları hıssen ve maʻnen açık ve vüsʻatli idi. Gerek el ayaları ve gerek pây-ı arz peymâları etli ve kemikli idi. Ve gül yaprağı gibi yumuşak ve latîf idi.

-Mübârek Parmakları-

Mübârek parmakları muʻtedil sûrette kalınca ve uzun ve kalem gibi düzgün ve mevzûn idi. Ve'l-hâsıl aʻkâb-ı hilyeleri yumruluktan ve iʻtidal hâricinde irilikten müberrâ olup serâpâ ahsen ve ecmel idi.

Beyt:

Hâsılı hûb idi her uzvu onun

Cümle âyâtı gibi Kur'ân'ın

-Mübârek Ayaklarının Altı-

Mübârek ayaklarının altı çukur olup düz değil idi. Ve kademeyn-i seâdetlerinin üstü her türlü yarık ve çatlakdan âzâde olmasıyla abdest aldıkları zaman üzerlerinde su durmayıp bilâ tevakkuf sürʻatle ceryân eder idi.

-Habîb-i Hudây-ı Aʻzam Efendimizin Yürümesi ve Evdâʻ-i Sâiresi-

Ol kafile salar enbiya aleyhi ekmelü't-tahiyyâ efendimiz yürüdüğü vakit kadem-i arş paçalarını defʻaten birden kaldırır ve iki tarafa temâyül etmeksizin adımları önüne mâil olurdu. Yürüyüşünü çabukça ve adımları uzunca olmasıyla beraber vakâr ve temkin üzere görünürdü. Ve yürür iken yüksekten nüzûl eder gibi dâimâ eğilirdi. Bir tarafa nazar-ı iltifât buyurmaları lazım gelse bütün aʻzâ ve cismi bakılana dönerek mültefit olur idi. Dîde-i Hudâyı nebi etrafa ve cevânibina dik bakmayıp nazar-ı saâdetleri ekseriya zemine münʻatıf idi.

Kemâl-i tevâzû ve huşû'î ve Bârî Teâlâ ve Tekaddes hazretlerine karşı edeb ve hudû'î hasebiyle rûy-ı zemîne nazarı ciheti semâya nazarından daha ziyâde idi. Nigâh-ı hakâyıkı iktinahı dâimâ esrâr-ı tecelliyat-ı ilahiyyeyi fikir ve mülâhaza cihetine müteveccih idi. Bir mahalle teşrif buyurduklarında ashâb-ı zevi'l-ihtirâmı önünde yürütüp kendileri arkalarından yürürdü ve her tesâdüf ettiği kimseye selam vermeye musâraat buyururlardı.

Hazreti Hasan (r.a.) buyurur ki: Cenâbı Hind bedî'u'l-beyânın vasfi bu mahalle müntehî oldukda kendisinden bir güzide-i enbiyâ aleyhi ekmeli't- tahıyyâ efendimizin nasıl tekellüm buyurduklarını istizâh eylediğinde müşârun ileyhi buyurdular ki edeb-i âmûz-ı dîn efendimiz hemîşe ümmet-i Ahmediyyesinin umûr ve ahvâlinden dolayı hazîn ve müteessir idi. Ve tecelliyât-ı rabb-i izzeti ve serâir-i ahkâm-ı âhireti mütefekkir olup dünyadan ahlâlinden rahat bulmazdı. Lüzumsuz yere söz söylemeyip her kelâmı hikmet ve nasîhat idi. Ekseriyâ sukûtu ihtiyar buyururdu. Söze zikrullah ile başlar zikrullah ile hıtâm verirdi. Birçok manayı az sözle ifâde ederdi. Kelâmında fesâhat ve talâkat ve beyânında belâgat var idi. Mülâyim ve mütevâzı idi. Kimseye nazar-ı hakaret ve ihânetle bakmaz ve sert muâmele etmez idi. Her nimet ne kadar az olur ise olsun isti'zâm ederdi. Me'kûlâtı ve meşrûbâtı lezzetsizliğinden dolayı zem etmediği gibi lezzetten nâşide medh buyurmazdı.

Zât-ı risâlet penâhîlerine dünyanın câh ve mal vesâir türlü ahvâli dâr-ı imtihân idi. Bir kimse haktan 'udûl veya bâtılla müteaddî ve rukûn etse o kadar gazbân olurdu ki tecâvüz ve teaddi olunan hak her ne ise yerini bulmadıkça hiçbir kuvvetin hışım ve gazabı hak ceryanesine mukâvemet edemezdi.

Hazz-ı nefsi için kimseye infiâl etmez ve hiçbir hususda nefs-i nefîsi risâlet penâhisine yardım etmez idi. Bir şeye işâret buyurması lazım gelse erbâb-ı kibir ve ceberûtün âdeti hodpesendânesi vecihle parmağı ile işaret etmeyip mübârek yed-i humâyunları ile işâret buyurur idi.

Şâyân-i taaccub ve istihsân bir şeyi temâşâ buyurduklarında takallübât ve takâbulât-ı kevniyyeye îmâen el ayasını cânib-i asumâne

müteattıf ise zemîne çevirir yere doğru açık bulunursa semâya taklîb ederdi

Tekellüme başladıkları zamanda baş parmağını sol avucuna darb ider idi. Bir kimseye darılsa levm ve itâb etmeyip yalnız vech-i mübârekini ondan çevirir idi. Zaman-ı ferh ve sürûrunda mübârek gözlerini yumup ser-fürû perde-i zemîn tevâzu olurlar idi. Gülmesi nesîm derecesinde idi. Güldüğü zaman dişlerinden nur saçılır idi.

"Hadîs-i Ali b. Ebî Tâlib kerramallâhu vechehû ve radıyallâhu anhu"

İmam-ı Ali kerremellâhu vechehû ve radıyallahu anhu buyururlar ki: Cenâbı Peygamber efendimiz tavîl ve kasîr değil idi. Orta boylu idi. Mübârek elleri ve ayakları ve mübârek re's-i saâdetleri büyük idi. Omuz başı ve diz kapağı ve bilekleri mafsalda müctemi' olan mübârek kemikleri iri idi. Mübârek göğsünde bir çok kıl bulunmayıp ancak göğsünden göbeğine varıncaya kadar kıldan ince bir hatt-ı nûrânî var idi. Ve yürüdükleri vakit güya yokuştan aşağı iner gibi önüne eğilerek yürürler idi.

"Hadîs-i İbn-i Abbas radıyallâhu anhümâ"

İbn-i Abbas radıyallâhu anhümâ buyururlar ki; Rasûlü's-sekaleyn (s.a.v.) efendimizin ikisi üstünde ve ikisi altında olan mübârek ön dişleri seyrekçe ve gayet berrak olduğundan tekellüm buyurduklarında ol dişleri inciler gibi görünüp aralarından nur zâhir olurdu.

"Hadis-i İbn-i Mâlik radıyallâhu anhü"

Enes İbn-i Mâlik radıyallâhu anhü buyururlar ki Rasûl-ü ekrem (s.a.v) efendimizin kâmetleri ne pek uzun ve ne de pek kısa idi. Belki tûle kârib mütevassit bir kâmette idi. Beden-i mübârekenin levni kireç gibi beyaz değil idi, esmerde değil idi. Kırmızılıkla karışmış bir beyaz levnindeki gibi idi. Mûy-ı amberleri ne ziyade kıvırcık ne ziyade düz idi orta bir halde idi. Ve bir mahalle giderken bir miktar önüne eğilerek gider idi. Ve dâr-ı bekâyâ teşriflerinde mübârek başında ve sakalındaki beyaz yirmi kadar yok idi.

-Hadîs-i Berrâ İbn-i ʻÂzib radıyallahu anhü-

Berrâ İbn-i ʻÂzib radıyallahu anhü buyururlar ki: Rasûl-ü ekrem (s.a.v.) efendimizin gerek başında ve gerek lıhye-i mübârekerinde bulunan kıllar kıvırvık ile düz arasında idi. Orta boylu idi. Mübârek iki omuzlarının mâ beyni vüsʻatli idi. Mübârek başından omuzlarına doğru sarkmış olan ve vefret ve kesret üzere bulunan saçları mübârek iki kulağının yumuşağına vâsıl idi. Üzerinde kırmızı hulle bulunurdu. Ve ben Rasûl-i ekrem (s.a.v.) efendimizden ahsen bir şey görmedim.

Şerh-i hadis

Kırmızı hulleden murad yek renk kırmızı olmayıp alaca tabir olunan hulle olduğunu beyan buyurmuşlardır.

Beyhakî ve İbn-i Asâkir rivâyet ettiler ki: Rasûl-ü ekrem (s.a.v.) efendimiz beraberlerinde bulunan şahıstan eğer iki uzun kimselerin aralarında bulunsalar ikisinden de uzun ve yalnız olduklarında orta boylu görünürler idi.

İbn-i Sebıʻ buyurdular ki: Râsâl-ü ekrem (s.a.v.) efendimiz birkaç kimse ile oturduklarında mübârek omuzları beraber oturduğu kimselerden yüksek görünürdü.

Nazım

Ey nûr-ı zât-ı ayn sıfât-ı Hudâ mısın
Mir'ât-ı bahş-ı âyîne-i kibriyâ mısın

Ümmî lakab müderris-i ilmü'l-guyûbsun
Mahbûb-ı zü'l-Celâl habîbü'l-verâ mısın

Kehf-i melâz u melce-i ihsânsın ebed
Beytü'l-cemâl Kâbe-i ehl-i recâ mısın

Yüz dört kitâb vasf-ı cemîlin güvâhıdır
İsbât-ı müddeâya kitâb-ı kazâ mısın

Ehl-i salât-ı vuslata mihrâbdır kaşın
Erbâb-ı aşk mescidine muktedâ mısın

Kutb-ı zemîn gavs-ı zamânsın ile'l-ebed
Revnak-fezâ-yı tâc-ı ser-enbiyâ mısın

Sen mâye-i hayât-ı Mesîhâsın el-kerem
Cân u cihân rûh-ı fütûh-ı rızâ mısın

Biz hâr-ı gamda hâr u has-ı seyl-i mihnetiz
Dil mürdegân sabrına sen rehnümâ mısın[41]

Şeh-i tahtgâh-ı kemâl ü cemâl
Habîb-i Hudâ nûr-ı bezm-i visâl

Mütarrız cemâliyle kevn ü mekân
Müzeyyen celâliyle devr-i zamân

Tabîbü'l-ümem şâh-ı efham odur
Lisânda dînen ism-i âzam odur

Onun ile hâsıl olur her merâm
O olmazsa her iş kalır nâ-tamâm

Ne istersen onunla iste hemân
Odur hâdi-i râh-ı genc-i nihân

Duâlar onunla felekden geçer
Ki bâlâ-yı arş içre mesken eder

Zihî hüsrev-i mülk-i fazl u atâ
Ki saf-beste olmuş zemîn ü semâ

---

[41] Alim Yıldız'ın transkripsiyonundan istifade edilmiştir. Bkz. Yıldız, *Kazancızâde Emin Edîb Divançesi*, s.158.

Şefîü'l-ümem nâzenîn-i dühûr
Vücûd-ı şerîfi bütün mahz-ı nûr

Mu'înü'l-halâik delîlü'l-verâ
Mühîtü'l-halâyık imâmü'l-hüdâ[42]

Vallâhu yekûlü'l-Hakk ve hüve yehdi's-sebîl. İşbu risâle-i şerife bin üç yüz yirmi altı sâl-i hicrisi Cemâziye'l-Ûlâ'sının on dokuzuncu gününde yazılması hıtâm olarak *Tuhfetü'l-Edîb Limen Erâde'l-Habîb* nâmı verilmiştir.

Neselullâhe Teâla en yeşreha sudûra mürettebihâ ve kâtibihâ ve kâriihâ lil İslâmi. Ve yüeyyidühüm bi rûhin minhu bi hakkı rasûlihi'l-a'zam ve habîbihi'l-ekrem mücelle'l-kemâlâti ilâhiyyeti'l-muazzam seyyidenâ ve mevlâna Muhammedin (s.a.v.) ve alâ âlihi fî külli lemhatin ve nefesin adede mâ vesi'ahû ilmühû. Âmîn. Hüve harrarahû el-fakîr eyyedehullâhü'l-Kadîr Muhammed Emin el-Edîb es-Sivâsî el-arîf bi Kazgancızâde ekremehullâhu bi'l-felâhı ve's-saâdeti

19 Cemâziye'l-Ûlâ 1326

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son dönemine şâhit olan Nakşî şeyhi Emin Edîb Efendi, Sivas'ın yetiştirdiği münevverlerden biridir. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî çizgisinde tasavvuf ve din anlayışını benimsemiştir. Aşk yönü kuvvetli olan Emin Edîb Efendi, vahdet-i vücûd anlayışını tevhidin zirve mertebesi olarak kabul etmiştir.

Muhammed Kemâhî (Hacı Şâkir Efendi) (ö.1313/1896), Mehmed Rüşdî (Hâfız Rüşdî el-Erzincânî) (ö.1285/1869), Mehmed Vehbi Hayyat (Terzi Baba) (ö.1264/1848), Abdullah Mekkî (ö.1240/1824) silsilesi ile Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (ö. 1242/1827)'ye bağlı olan Hâlidî şeyhi Emin Edîb Efendi, *Tuhfetü'l-Edîb* adlı eserinde insân-ı kâmil, hakîkat-i Muhammedî ve şemâil-i şerîf konularını ele almıştır.

---

[42] Alim Yıldız'ın transkripsiyonundan istifade edilmiştir. Bkz. Yıldız, *Kazancızâde Emin Edîb Divançesi*, s.84-85.

Emin Edîb Efendi bu konuları vahdet-i vücûd anlayışı doğrultusunda izah etmiş ve manzum ifadelerle de konuları özetlemiştir. *Tuhfetü'l-Edîb,* Emin Edîb Efendi'nin tasavvufî yaklaşımlarının bilinmesi açısından önemli bir eserdir.

Kaynaklar

Aslanoğlu, İbrahim, *Sivas Meşhurları*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006.

Aşkun, Vehbi Cem, *Sivas Şairleri,* Kâmil Matbaası, Sivas 1948.

Bursevî. İsmail Hakkı, *Lübbü'l-lüb ve sırru's-sır*, tsh. Emin Edîb Efendi, Ankara Milli Kütüphane No: 06 Hk 2891/1.

el-Cîlî, Abdülkerim b. İbrahim, *İnsan-ı Kâmil*, trc. Seyyid Hüseyin Fevzî Paşa, Kitsan Yay., tsz.

Demirci, Mehmet. "Hakîkat-i Muhammediyye",*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. XV.

Günaydın, Ahmet Necip, "Kazancızâde Emin Edip Efendi (1857-1919)", *Hayat Ağacı Dergisi*, Sayı:18, ss. 80-88, Sivas 2012.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *Fusûsu'l-Hikem*, haz. Ebu'l-Alâ Afifî, Dâru İhyâi'l-Kübübi'l-Arabiyye 1365/1946.

…………........, *İnşâü'd-Devâir*, thk. Nyberg, Leıden 1919.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1988.

Kâdî 'Iyâd, b. Mûsâ el-Yehsûbî, *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûkı'l-Mustafâ*, haz. Abde Ali Kûşek, Mektebetü'l- Gazâlî, Dımeşk 2000.

Kazancızâde, Emin Edîb, *Tuhfetü'l-Edîb Limen Erâde'l-Habîb*, Ankara Milli Kütüphane Kayıt No: 06 Hk 2891/2.

Küçük, Osman Nuri *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsan-ı Kâmil*, İnsan Yay., İstanbul 2011.

Kırîmî, Abdullah Hilmi, *İcâzetnâme-i Emin Edîb,* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphane Kayıt No:39506.

Pakalın, Mehmed Zeki, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2008.

Yıldız, Alim, *Kazancızâde Emin Edîb Divançesi*, (Basılmamış eser), Sivas 2013.

Yücel, Ebubekir S., *Salname-i Vilâyet-i Sivas*, Buruciye Yay., Sivas 2008.